

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TABIATGA ONGLI MUNOSABATNI SHAKLLANTIRISH

ATVMU

Maktabgacha ta'lim 3-kurs talabasi

M. Boboqulova

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga ongli munosabatni shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari, psixologik-pedagogik xususiyatlari hamda samarali didaktik yondashuvlari chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida ekologik tarbiyaning mazmuni, bolalarda ekologik ong va madaniyatni shakllantirish mexanizmlari, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning roli hamda oila va ta'lim muassasasi o'rtasidagi integrativ hamkorlik masalalari ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, bolalarning tabiatga nisbatan ongli, mas'uliyatli va qadriyatlarga asoslangan munosabatini rivojlantirishning samarali yo'llari yoritiladi.

Kalit so'zlar: ekologik tarbiya, ongli munosabat, maktabgacha ta'lim, ekologik madaniyat, pedagogik texnologiyalar.

Kirish. Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, bugungi kunda global ekologik muammolar, jumladan, atrof-muhit ifloslanishi, iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning kamayib borishi insoniyat oldiga ekologik ong va madaniyatni rivojlantirish zaruratini keskin tarzda qo'ymoqda. Ushbu jarayonda yosh avlodni, ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiatga nisbatan ongli, mas'uliyatli va ehtiyotkor munosabat ruhida tarbiyalash muhim strategik vazifa hisoblanadi. Chunki aynan maktabgacha yosh davrida bolaning dunyoqarashi, qadriyatlari va atrof-muhitga bo'lgan munosabati shakllanadi.

Tadqiqotning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga ongli munosabatni shakllantirishning samarali pedagogik shart-sharoitlari va metodlarini ilmiy asoslashdan iborat. Tadqiqotning vazifalari sifatida ekologik tarbiyaning mazmunini tahlil qilish, bolalarning psixologik xususiyatlarini aniqlash, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni o'rganish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish belgilandi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga ongli munosabatni shakllantirish — bu ularning ekologik tarbiyasining muhim tarkibiy qismi bo'lib, shaxsning kelajakdagi tabiatga bo'lgan munosabatini belgilab beradi. Ushbu jarayon bolalarda tabiatni anglash, uni qadrlash va muhofaza qilishga doir bilim, ko'nikma hamda qadriyatlarni bosqichma-bosqich rivojlantirishni nazarda tutadi.

Avvalo, ongli munosabat deganda bolalarning tabiat hodisalari va ob'ektlarini nafaqat kuzatishi, balki ularning mohiyatini tushunishga intilishi, tabiatga nisbatan ehtiyotkor va mas'uliyatli yondashuvi tushuniladi. Maktabgacha yosh davrida bola sezgi va hissiyotlar orqali dunyoni idrok etadi, shu sababli ekologik tarbiya jarayoni hissiy-ta'sirchan metodlarga asoslanishi zarur.

Tabiatga ongli munosabatni shakllantirishda quyidagi yo'nalishlar muhim hisoblanadi:

Birinchidan, bilish faoliyatini rivojlantirish. Bolalar o'simliklar, hayvonlar, fasllar o'zgarishi, ob-havo hodisalari haqida dastlabki bilimlarga ega bo'lishi kerak. Bu jarayonda kuzatish, tajriba o'tkazish, savol-javoblar orqali ularning tafakkuri faollashtiriladi.

Ikkinchidan, hissiy-estetik munosabatni shakllantirish. Tabiat go'zalligini his qilish, undan zavqlanish bolalarda unga nisbatan ijobiy munosabatni yuzaga keltiradi. Masalan, gullarni parvarish qilish, qushlarning sayrashini tinglash, tabiat manzaralarini tasvirlash orqali estetik did rivojlanadi.

Uchinchidan, amaliy faoliyatni tashkil etish. Bolalar tabiatni asrashga oid oddiy ko'nikmalarni egallashlari zarur: o'simliklarga suv quyish, hayvonlarga g'amxo'rlik qilish, chiqindilarni to'g'ri tashlash, daraxt shoxlarini sindirmaslik va boshqalar. Bu orqali ularda mas'uliyat hissi shakllanadi.

To'rtinchidan, ekologik madaniyat asoslarini singdirish. Bolalarga tabiat va inson o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tushuntiriladi. Masalan, suvni tejash, havoni ifloslantirmaslik, yashil hududlarni asrash kabi oddiy qoidalar orqali ekologik ong rivojlantiriladi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida bu jarayonni samarali tashkil etish uchun quyidagi metodlardan foydalanish tavsiya etiladi: kuzatish (tabiat qo'ynida sayrlar, ekskursiyalar), didaktik o'yinlar, tajribalar (oddiy ilmiy tajribalar), badiiy adabiyotlardan foydalanish (ertak, she'r, hikoyalar), multimedia vositalari (video, animatsiyalar). Shuningdek, tarbiyachi va ota-onalarning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Uy sharoitida ham bolaga tabiatga ehtiyotkor munosabat ko'rsatish namuna orqali o'rgatilishi lozim.

Maktabgacha yosh davri inson shaxsining ontogenez jarayonida alohida o'rin tutuvchi, uning intellektual, axloqiy va estetik rivojlanishining poydevori qo'yiladigan muhim bosqich hisoblanadi. Aynan ushbu davrda bola atrof-muhitni idrok etish, tabiat hodisalarini anglash va ularga nisbatan munosabat bildirishning dastlabki tajribasini orttiradi. Shu sababli maktabgacha ta'lim tizimida ekologik tarbiya masalasi, xususan, bolalarda tabiatga ongli munosabatni shakllantirish muammosi zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Global ekologik inqiroz, iqlim o'zgarishlari, bioxilma-xillikning kamayishi kabi muammolar insoniyat oldiga

yangi vazifalarni qo'ymoqda. Bu esa o'z navbatida, ekologik madaniyatli, tabiatga nisbatan ongli va mas'uliyatli shaxsni tarbiyalash zaruratini yanada kuchaytiradi. Mazkur vazifani samarali hal etish esa, eng avvalo, maktabgacha yosh davridan boshlanishi lozim, chunki aynan shu davrda bolaning qadriyatlar tizimi shakllana boshlaydi.

Tabiatga ongli munosabat tushunchasi falsafiy, psixologik va pedagogik nuqtai nazardan ko'p qirrali mazmunga ega. Ushbu tushuncha shaxsning tabiatga nisbatan bilish darajasi, hissiy munosabati va amaliy faoliyatda namoyon bo'ladigan xulq-atvorining integrativ birligini ifodalaydi. Demak, bu jarayonda bilim (kognitiv), his-tuyg'u (affektiv) va faoliyat (konativ) komponentlari o'zaro uzviy bog'liqlikda rivojlanadi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda ushbu komponentlarning uyg'un rivojlanishi ekologik ongning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlari ularning tabiatni idrok etish jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu yosh davrida tafakkur konkret-obrazli xarakterga ega bo'lib, bolalar abstrakt tushunchalarni bevosita tajriba va ko'rgazmalilik orqali o'zlashtiradi. Ularning yuqori darajadagi qiziquvchanligi, emotsional sezgirligi va taqlidga moyilligi pedagogik ta'sirni samarali tashkil etish uchun qulay sharoit yaratadi. Shu bois ekologik tarbiya jarayonida bolalarning hissiy tajribasiga tayanish, ularni tabiat bilan bevosita muloqotga jalb etish muhim hisoblanadi.

Ekologik tarbiya mazmuni bolalarga tabiat haqidagi dastlabki ilmiy tasavvurlarni berish bilangina cheklanmaydi. U bolalarda tabiatga nisbatan ehtiyotkorlik, g'amxo'rlik va mas'uliyat kabi axloqiy sifatlarni shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Tabiat go'zalligini estetik idrok etish, undan zavqlanish, uni asrash zaruratini anglash bolalarda ekologik ongning shakllanishiga xizmat qiladi. Shu jihatdan ekologik tarbiya nafaqat bilish jarayoni, balki shaxsning ma'naviy-axloqiy rivojlanish jarayoni sifatida ham qaraladi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar ekologik tarbiyani tashkil etishda integrativ va kompetensiyaviy yondashuvlarni talab etadi. Bu esa o'quv jarayonida fanlararo bog'liqlikni ta'minlash, bolalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ularni amaliy faoliyatga yo'naltirishni nazarda tutadi. Masalan, tabiatni o'rganish jarayonida bolalar nafaqat biologik bilimlarga ega bo'ladi, balki matematik, nutqiy va estetik kompetensiyalarini ham rivojlantiradi.

Multimedia texnologiyalarining jadal rivojlanishi ekologik tarbiya jarayonini yanada boyitish imkonini bermoqda. Interaktiv taqdimotlar, animatsiyalar, virtual ekskursiyalar orqali bolalarda tabiatga qiziqish ortadi, ularning bilish faolligi kuchayadi. Shu bilan birga, an'anaviy metodlar – kuzatish, tajriba, o'yin va amaliy faoliyat – o'z ahamiyatini yo'qotmaydi, balki zamonaviy vositalar bilan uyg'unlashgan holda yanada samarali natija beradi.

Bolalarning tabiat bilan bevosita o'zaro aloqasi ularning ongli munosabatini shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. O'simliklarni parvarish qilish, hayvonlarga g'amxo'rlik qilish, atrof-muhitni toza saqlash kabi oddiy faoliyatlar orqali bolalarda ekologik mas'uliyat hissi shakllanadi. Bu esa ularning kundalik xulq-atvorida namoyon bo'la boshlaydi.

Oila va maktabgacha ta'lim muassasasi o'rtasidagi hamkorlik ekologik tarbiyaning samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Bolalar kattalarning xatti-harakatlarini kuzatish va ularga taqlid qilish orqali o'rganadi. Shu sababli ota-onalarning ekologik madaniyati va ularning shaxsiy namunalari bolalarning ekologik ongini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoni uzluksiz va tizimli bo'lishi lozim. Bu jarayonda bolalarning yosh va individual xususiyatlari inobatga olinishi, ta'lim-tarbiya jarayoni ilmiy asosda tashkil etilishi zarur. Natijada tabiatni qadrlaydigan, uni asrashga intiladigan, ekologik mas'uliyatni his qiladigan barkamol shaxsni tarbiyalash mumkin bo'ladi.

Xulosa. Olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga ongli munosabatni shakllantirish ko'p omilli, murakkab va uzluksiz pedagogik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon bolalarning nafaqat bilim doirasini kengaytiradi, balki ularning hissiy-axloqiy rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, ekologik tarbiya jarayonida kognitiv, affektiv va konativ komponentlarning o'zaro uyg'un holda rivojlantirilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, bolalarda tabiatga ongli munosabatni shakllantirishda kuzatish, tajriba, didaktik o'yinlar, badiiy adabiyotlar hamda amaliy faoliyatlar eng samarali pedagogik vositalar hisoblanadi. Shu bilan birga, zamonaviy multimedia texnologiyalaridan foydalanish bolalarning bilish faolligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, oila va maktabgacha ta'lim muassasasi o'rtasidagi hamkorlik ekologik tarbiyaning samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri ekanligi aniqlandi. Ota-onalarning shaxsiy namunalari, ularning ekologik madaniyati bolalarning xulq-atvoriga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ong va madaniyatni shakllantirish orqali tabiatni asrashga qodir, mas'uliyatli va ongli shaxsni tarbiyalash mumkin. Bu esa kelajakda ekologik muammolarni kamaytirishga xizmat qiluvchi muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent, 2021.
2. Vygotsky L.S. Tafakkur va nutq. – Moskva: Pedagogika, 1982.
3. Ushinskiy K.D. Pedagogika asoslari. – Moskva, 1948.

4. Piaget J. The Psychology of the Child. – New York: Basic Books, 1969.
6. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
7. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2018.
8. Davlat maktabgacha ta’lim standarti. – Toshkent, 2020.
9. Xasanboyeva O.U. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. – Toshkent, 2017.
10. Qodirova F.R. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi. – Toshkent, 2019.